

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

SARA ŽIBRAT

**Nedoločni izpust tožilniškega določila pri specializiranih
glagolih s pomensko sestavino 'oddajanja informacije'**

Diplomsko delo

Mentorica: doc. dr. Mojca Smolej

Univerzitetni študijski program prve
stopnje: Slovenistika dvodisciplinarno

Ljubljana, 2015

Zahvala

Iskreno se zahvaljujem mentorici doc. dr. Mojci Smolej, ki je tekom študija še dodatno okrepila moje navdušenje nad raziskovanjem slovenskega knjižnega jezika in navsezadnje podprla mojo idejo o izboru teme s področja vezljivosti. Zahvala gre tudi profesorici dr. Andreji Žele, ki me je na predavanjih podrobno seznanila s teorijo vezljivosti.

Hvala staršem, ker od mene pričakujejo najboljše, fantu Darjanu, ki me spomni, da je življenje lepo tudi izven okvirjev slovnice, in botri Nidi, ki je vestno poskrbela za izdajo tega dela.

Sara

Izvleček

Nedoločni izpust tožilniškega določila pri specializiranih glagolih s pomensko sestavino 'oddajanja informacije'

Predmet preučevanja v diplomskem delu je nedoločni izpust tožilniškega določila pri specializiranih glagolih s pomensko sestavino 'oddajanja informacije' in analiza pojavnosti, značilnosti in uslovarjenosti nedoločnega izpusta pri teh glagolih na podlagi Slovarja slovenskega knjižnega jezika, Vezljivostnega slovarja slovenskih glagolov in korpusa Gigafida. V slovenskem jezikoslovju se razpravlja predvsem o elipsi na ravni besedila, o nedoločnem, sobesedilno neodvisnem izpustu pa je nekaj malega napisanega v sklopu glagolov tipa *piti*, *brati*, ne pa tudi za glagole kot so *navdušiti*, *šokirati*, *opozoriti*, *kritizirati* ipd. V slovarjih v ilustrativnem gradivu nekaterih glagolov ni moč zaslediti zgledov, ki bi opozorili na zmožnost udeležensko nedoločne elipse, kar je problematično tako s stališča domačih kot tujih uporabnikov jezikovnih priročnikov.

Ključne besede: tožilniško določilo, splošni predmet, nedoločni izpust, neaktualni pomen, uslovarjenost elipse

Abstract

Ellipsis of an indefinite second actant with specialized verbs with the semantic element of 'giving out information'

The subject of study is the ellipsis of an indefinite second actant with specialized verbs with the semantic element of 'giving out information'. The analysis of occurrence, characteristics and the presence of such ellipsis in dictionaries is based on the Dictionary of Standard Slovenian Language, Valency Dictionary of Slovenian Verbs and corpus Gigafida. Slovenian linguists mostly discuss contextual ellipsis, while ellipsis of actants with indefinite meaning, independent of context, is briefly discussed in terms of verbs such as *piti*, *brati*. Verbs like *navdušiti*, *šokirati*, *opozoriti*, *kritizirati* are overlooked. In some cases dictionaries do not provide examples that would illustrate the ability of such verbs to omit an indefinite actant at the clausal level, which is problematic not only for native but also for foreign speakers of the Slovenian language.

Key words: the second actant, the general object, indefinite argument ellipsis, non-topical meaning, ellipsis in dictionaries

Kazalo

1 Uvod.....	5
2 Teoretični del.....	6
2.1 Vezljivost v slovenskem jeziku	6
2.2 Udeleženci glagolske vezljivosti	6
2.2.1 Določila.....	6
2.3 Tipologija stavčnih vzorcev.....	8
2.4 Vezljivostni vzorci v slovarjih.....	8
2.4.1 Vezljivostni slovar slovenskih glagolov	8
2.4.2 Slovar slovenskega knjižnega jezika.....	8
2.5 Tipologija glagolske vezljivosti.....	9
2.5.1 Glagoli s pomensko sestavino 'oddajanja informacije'	9
2.6 Elipsa	9
2.6.1 Elipsa z vidika vezljivosti	10
2.7 Korpus Gigafida	12
3 Analizni del	13
3.1 Korpusna in slovarska analiza nekaterih glagolov	13
3.1.1 Glagoli z zmožnostjo predvsem nedoločne elipse	13
3.1.2 Glagoli z zmožnostjo določne in nedoločne elipse.....	17
3.2 Glagoli z uslovarjenimi zgledi nedoločne elipse	19
4 Sklep.....	20
5 Povzetek	23
6 Viri in literatura	23

1 Uvod

O elipsi kot jezikovnosistemskem pojavu na besedilni ravnini je za slovenski knjižni jezik napisanih malo prispevkov. Z izpustom z vidika vezljivosti se pri nas v zadnjih letih vidneje ukvarja le dr. Andreja Žele. Pojav je slovenskemu govorcu obrazložen v obliki definicij in na podlagi obravnave nekaterih zgledov, še zdaleč pa ni podkrepjen s konkretnimi teoretičnimi izhodišči, ki bi uporabnikom jezika pomagala iz zagate, saj vendarle gre za sistemsko predvidljiv pojav. Elipsi, ki je neodvisna od sobesedila in bi bila lahko torej uslovarjena, je namenjene najmanj pozornosti, pojav ni niti natančno opredeljen niti problematiziran. Naravni govorci se očitno zanašamo na instinkt, tuji govorci pa se trenutno ne morejo obrniti na noben jezikovni priročnik.

Namen diplomskega dela je čimbolj natančno opredeliti, kaj je nedoločni izpust, spoznanja v teoretičnem delu pa podkrepiti in nadgraditi z analitičnim delom. Z analizo dokaj majhnega števila glagolov želim vsaj delno olajšati delo slovaropiscem, ki bodo morda v prihodnje nedoločno elipso sistematično vključili v nove slovarje.

V diplomskem delu se bom torej osredotočila na nedoločni izpust, in sicer z vidika skupine specializiranih glagolov s pomensko sestavino 'oddajanja informacije'. Pojav elipse v stavčnih oz. vezljivostnih vzorcih teh glagolov bom analizirala na podlagi zgledov v korpusu Gigafida ter preverila, ali lahko eliptične zgradbe najdemo tudi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) in Vezljivostnem slovarju slovenskih glagolov. V teoretičnem delu bom najprej opredelila vezljivost v slovenskem jeziku, nato razmejila med dopolnili ter /ne/obveznimi določili in se dotaknila stavčnih vzorcev, značilnih za obravnavane glagole. Podala bom značilnosti prikaza vezljivosti v obeh slovarjih, definirala glagole s PS 'oddajanja informacije', ločila nedoločno elipso od določne (odvisne od konteksta). V raziskovalnem delu bom analizirala glagole tipa *navdušiti*, *kritizirati*, *opozoriti*. S pomočjo naključnega korpusnega vzorca bom poskušala ugotoviti, v kolikšni meri se pri določenem glagolu pojavlja elipsa, kakšne so značilnosti eliptičnih zgradb ter eliptičnega določila in za katere glagole je izpust še posebej značilen. Preverila bom, ali je to aktualno stanje jezika upoštevano v slovarjih, če ne pa poskušala z zgledi s korpusa nadgraditi slovarske članke v SSKJ-ju in Vezljivostnem slovarju.

2 Teoretični del

2.1 Vezljivost v slovenskem jeziku

Vezljivost po nemško-češki vezljivostni teoriji »je lastnost oz. zmožnost določene besede, da veže nase določeno/napovedljivo število mest oz. vezljivostnih položajev, je torej napovedljivost/obveznost skladenjskih mest (nasproti družljivosti, ki označuje prosta skladenjska mesta)« (Žele 2001: 13). Najtipičnejši nosilci vezljivosti so glagoli.¹ V slovenskem jeziku se vezljivost obravnava na pomenski ravnini (vezljivost glagolskih pomenov), skladenjskofunkcijski ravnini (vrsta in število glagolskih določil v okviru stavčnih vzorcev) in izrazni ravnini (vezava, primik, ujemanje).² Vezava označuje pretežni del desne vezljivosti in je izražena s sklonskim določilom, primik pa zajema pretežni del družljivosti. V okviru leve vezljivosti govorimo o ujemalnoprisojevalnem razmerju povedka z osebkom. (Žele 2001: 14–15, 69)

2.2 Udeleženci glagolske vezljivosti

Z vidika skladenjskofunkcijske ravnine imajo glagoli ob sebi določeno število in vrsto udeležencev, s katerimi tvorijo slovnične stavčne vzorce. Pri udeležencih glagolske vezljivosti je treba ločevati med določili, ki zapolnjujejo obvezna skladenjska mesta in uvajajo vezljivost, ter dopolnili, ki zapolnjujejo prosta skladenjska mesta in označujejo družljivost.³ Dopolnila so pomensko nenujni udeleženci, ki največkrat izražajo časovna in prostorska razmerja. Medtem so določila neizpustljiva, napoveduje jih pomenskosestavinskost glagola. (Žele 2001: 13, 69–70)

2.2.1 Določila

Čeprav določila zapolnjujejo obvezna skladenjska mesta, so lahko tudi pomensko nenujna, skladenjsko neobvezna in izrazno opustljiva. Njihova izpustljivost je zaznamovana in je posledica pojava elipse. Obveznovezljiva določila ne smejo biti izpuščena iz stavčnega vzorca, ker natančneje izražajo pomen glagola. Besednovrstno so določila najpogostejše samostalniške in pridevniške besede ter prislovi, stavčnočlensko pa so to osebki, obvezni

¹ Po teoriji L. Tesnièreja so glagoli edini nosilci vezljivosti, čeprav se danes uveljavlja teorija, da so nosilci vezljivosti tudi pridevniki ter izglagolski in izpridevniški samostalniki (Žele 2010: 15).

² A. Žele (2001: 13) loči še pomenskioskladenjsko vezljivost (napovedljivost določil iz pomenske usmerjenosti glagola) od strukturnoskladenjske (obveznost določil v okviru stavčnih vzorcev).

³ V začetku osemdesetih je bilo pri nas dopolnilo splošna oznaka za vsako udeležensko vlogo, tako npr. pri J. Toporišču (1982) še ni razmejitve med določilom in dopolnilom kot sistemskima izrazoma ločevanja med vezljivostjo in družljivostjo (Žele 2001: 69).

predmeti in obvezna prislovna določila, ki izražajo različne udeleženske vloge. Tipične udeleženske vloge osebka so vršilec/nosilec dejanja/dogajanja/procesa/stanja, najpogostejše udeleženske vloge predmeta pa so npr. rezultat, prizadeti/razmerni predmet, pojav. Glede na oblikoslovnoskladenjske lastnosti določil ločimo pet osnovnih skupin, med katerimi so npr. sklonska določila ob polnopomenskih glagolih, ki se nadalje delijo na imenovalniška, tožilniška, rodilniška in dajalniška. Besednovrstno so le-ta samostalniške besede. (Žele 2001: 14, 18, 71–79)

2.2.1.1 Tožilniško določilo

Najbolj tipično desno sklonsko določilo je tožilniško določilo (Dl₂), saj je najbolj splošno in sistemsko nezaznamovano. Najpogostejše udeleženske vloge tožilnika v okviru materialnih procesov so razmerni predmet, rezultat, prizadeti, pojav, vzrok. Prizadeti predmet je živi nosilec procesov, značilnih za človeka. (Žele 2001: 78–79)

V okviru tožilniških določil obstaja minimalno predmetno določilo, ki je zaradi splošnosti pomensko izpraznjeno in lahko ostane neizraženo. Tako ima lahko npr. glagol *brati* enkrat izraženi, drugič pa neizraženi splošni predmet: v zgledu *Janez rad bere* (–) lahko predmet pustimo neizražen, ker gre za navado oz. neaktualni pomen glagola (*rad bere* čtivo nasploh), medtem ko v zgledu *Janez bere čtivo* predmet izrazimo, da poudarimo aktualni pomen glagola.⁴ Seveda pa ničelna desna vezljivost, ki izhaja iz nedoločnega pomena predmeta, ni vezana na ne/aktualnost: v *Janez ravno bere* (–) imamo neizraženi predmet in aktualni pomen, v *Janez rad bere čtivo* pa izraženi predmet in neaktualni pomen (Žele 2003: 28).⁵ Po Danešu se neobveznega določila ne izpiše, če glagol sam pokrije njun celotni pomenski obseg, saj pomen določila »ne presega splošnoveljavne definicije, npr. *Vid bere* v pomenu 'bere nekaj, kar je sporočilo in nič več'.« Potrebno pa ga je izpisati, kadar natančneje določa glagolski pomen in tako postane obvezno. J. Bresnan neizraženemu splošnemu predmetu pravi globinski predmet, ki ni izražen s slovničnim predmetom. (Žele 2001: 62)

Neobvezna tožilniška določila so relativno redka, značilna pa predvsem za neprenesene glagolske pomene. Njihova poljubna vsebina je za nekatere glagole obveznovezavna, za druge pa neobveznovezavna (*jesti, piti, pisati, brati*). Kljub možni nevezavnosti pa se ti glagoli še vedno obravnavajo kot dvovezljivi. (Žele 2001: 80)

⁴ Neaktualni/neaktualizirani pomen je jedrni, izhaja iz samega korena glagola, aktualizirani pa je sooblikovan s pomočjo nujnega določila.

⁵ Zgledi so zaradi lažje obrazložitve prirejeni po viru *Glagolska vezljivost iz teorije v slovar* (Žele 2003: 28).

2.3 Tipologija stavčnih vzorcev

Z vidika pomenskega stavčnega vzorca pomenskosestavinskost glagola določa število praznih pomenskih mest, označenih z določenimi stavčnopomenskimi funkcijami oz. udeleženskimi vlogami. Z vidika slovničnega stavčnega vzorca pa so udeleženci, ki zapolnjujejo prazna pomenska mesta, številčno omejena določila (Žele 2003: 23). Glagol skupaj z obvezno stavčnočlensko izrazitvijo udeležencev glagolske vezljivosti oz. njihovih udeleženskih vlog tvori različne stavčne vzorce s podvzorci. Skupek glagola z obveznimi, neizpustljivimi skladenjskimi mesti imenujemo stavčni minimum. (Kranjc in Žele 2004: 121)

V slovenščini poznamo dva tipa stavčnih struktur: enodelne stavke z odsotnostjo levega obveznega določila ter dvodelne stavčne vzorce, ki odpirajo možnost dvo- in večvezljivim glagolom, da levo ujemalnoprisojevalno razmerje razvijajo v dvo- in večstavnočlenske stavčne vzorce. Med dvodelnimi stavki je pogost trostavčnočlenski vzorec dvovezljivih glagolov s podvzorcem $S_{\text{nom}} - VF - S_{\text{acc}}$, pri trovezljivih glagolih pa imamo lahko tudi prepozicijski tožilnik $S_{\text{nom}} - VF - S_{\text{acc}} - S_{\text{za/na acc}}$. (Kranjc in Žele 2004: 135–137)

2.4 Vezljivostni vzorci v slovarjih

2.4.1 Vezljivostni slovar slovenskih glagolov

Vezljivostni slovar slovenskih glagolov Andreje Žele (2008: 35) predstavi slovensko vezljivost v obliki vezljivostnih obrazcev, ki označujejo osnovno pomenskosladdenjsko vezljivost posameznih glagolskih pomenskih skupin (glagoli ravnanja, govorjenja ipd.). Ti obrazci sestojijo iz simbolov, ki s strukturnosladdenjskega vidika označujejo obvezna in neobvezna določila, z vidika pomenskosladdenjske vezljivosti pa njihove udeleženske vloge. Za natančnejšo predstavitev so vključene tudi predmetnopomenske in slovničnokategorialne lastnosti udeležencev (npr. slovnična kategorija živo^{+/-} in pomenska kategorija človeško^{+/-}) ter njihove udeleženske vloge (vršilec, prejemnik, prizadeto ipd.). Na skladenjskofunkcijski ravni so popisane še skladenjske vloge v določenem sklonu (osebik, predmet ...).

2.4.2 Slovar slovenskega knjižnega jezika

V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* vezljivost ni neposredno predstavljena, temveč jo najdemo v ilustrativnem gradivu za vsako pomensko različico glagola posebej. Zaradi odsotnosti prikaza vprašalnic za vezljivost je včasih nejasna pravilna predložna raba, vprašalnice pa bi prav tako pomagale pri označevanju pomenskih kategorij, npr. kategorije človeškosti pri opoziciji *kdo/kaj*, *koga/kaj* ipd. Nedosledno izkazovanje vezljivosti je

problematično tako s stališča domačega kot tujega uporabnika (Žele 1993: 387–389). Poleg odsotnosti prikaza vprašalnic v razlagah pa včasih tudi v ilustrativnem gradivu ni izraženega obveznega določila, npr. pri *javiti komu kaj* manjka delovalnik v dajalniku *komu* (Tucovič 2001: 30).

2.5 Tipologija glagolske vezljivosti

Glede na pomenske sestavine določenega glagola se izriše njegov prevladujoči splošni skladenjski pomen, na podlagi katerega se izoblikuje obvezna pomenskoskladenjska vezljivost (Žele 2003: 34–35). S pomočjo merila pomenskosestavinskosti glagolov dobimo torej tipologijo glagolske vezljivosti. Glede na uvrščevalne in razločevalne pomenske sestavine ločimo med primitivnimi, temeljnimi in specializiranimi glagoli. Glagolski primitiv ima najširše pomensko polje, zato ne rabi izbirati udeležencev glede na njihove pomenske lastnosti (*biti*, *imeti*). Temeljni glagol ima še precej pomenov, a je izbira udeležencev že delno omejena (*iti*, *narediti*, *čutiti*). Specializirani glagoli imajo malo pomenov, temeljni glagoli pa so njihove uvrščevalne pomenske sestavine (npr. *svetovati* = 'izražati (UPS) mnenje (RPS)'). (Žele 2001: 113–118)

Vezljivostni prikazi glagolov so pokazali, da imajo pomensko sorodni (sopomenski in nadpomenski) glagoli pogosto enako ali vsaj zelo podobno pomensko vezljivost (Žele 2001a: 240).

2.5.1 Glagoli s pomensko sestavino 'oddajanja informacije'

Specializirani glagoli se delijo na vezljivostne pomenske skupine. Med njimi je skupina glagolov govorjenja, razumevanja in mišljenja, znotraj katere najdemo podskupino glagolov s poudarjeno pomensko sestavino 'oddajanja informacije', pri čemer informacija vpliva na naslovnik. To so npr. glagoli *navdušiti/navduševati*, *šarmirati*, *motivirati*, *kritizirati*, *interesirati*, *alarmirati*, *zmerjati*, *opozoriti/opozarjati*, *spodbuditi/spodbujati*, *prositi*, *rotiti*, *svariti*, *vabiti*, *hvaliti* (Žele 2001: 204–205). V to podskupino spadajo tudi drugi pomensko sorodni glagoli: *očarati*, *privlačiti*, *presenetiti/presenečati*, *žaliti*, *groziti* ipd.

2.6 Elipsa

Drago Unuk (2011: 110–113) elipso definira zgolj z vidika besedila in pravi, da se termin elipsa nanaša na izpuščanje jezikovnih struktur in zvokov govora, na to, da v besedilu nekaj izpustimo oz. preprosto ne izrečemo. Neizražene informacije po spominu prikličemo iz sobesedila in jih pripišemo k ustreznemu kontekstu. Najpogostejša tipa izrazne izpustnosti sta

vrzeljenje in glagolska elipsa. Pri vrzeljenju identičen glagol ob drugi pojavitvi izpustimo: *Mojca je šla v kino in Jure je šel v gledališče*. Glagolsko elipso pa lahko obravnavamo kot posebno vrsto anafore, saj manjkajoči predikat v okolici poišče antecedens (informacijo, ki je v besedilu že podana): *Čeprav ne bi smeli ~~podpreti sporazuma~~, smo sporazum podprli*.

Mojca Smolej razširi definicijo na strukturne vrzeli, ki se lahko nanašajo na izpuščene elemente, ki jih lahko razložimo s pomočjo jezikovnega in/ali situacijskega konteksta, ali pa gre za druge potencialne skladenjske oblike. Najpogostejše so kontekstualno odvisne elipse, torej je za dopolnitev izpusta največkrat potreben jezikovni in/ali situacijski kontekst. Izpust seveda ne dopolnimo s konkretnimi jezikovnimi sredstvi, ampak gre le za zmožnost razumevanja smisla sporočenega. Nekateri izpusti pa se lahko v strukturi opredelijo s pomočjo potencialne skladenjske strukture, ki jo narekujejo sistemska pravila nekega jezika, in so analizirani le z vidika slovničnih oz. skladenjskih značilnosti eliptičnih struktur, neodvisno od besedila.⁶ (Smolej 2007: 68–69, 77)

2.6.1 Elipsa z vidika vezljivosti

Po zgledu češkega jezikoslovca F. Daneša dr. Andreja Žele (2010: 117) elipso definira kot »jezikovnosistemsko predvidljiv izpust [, ki] kot sistemski pojav sodi po pogostnosti pojavitev predvsem na besedilno ravnino, sicer pa je kot sistemska elipsa lahko obravnavan že neizraženi potencialni stavčni člen«. Elipsa se v vezljivostni teoriji torej nanaša na neizraženo določilo, ki je lahko obvezno ali neobvezno glede na pomen osnovnih skladenjskih vzorcev, osmišljena pa je lahko tako na ravni stavka kot besedila. Je torej izrazni označevalnik neizražene vsebine oz. vsebina brez izraza, ki jo osmišljajo stavčni in besedilni skladenjski obrazci (Krajnc Ivič, Žele 2012: 337–42). Besedilna opustljiva določila so vezana na pomensko razmerje med udeleženci in besedilom, pri čemer se poleg pojava elipse upošteva tudi členitev po aktualnosti, ki omogoča čimbolj naravno izpustnost (Žele 2003: 23–24). Za neubeseditev vsebine besedila se lahko odločimo zaradi komunikacijske irelevantnosti (ekonomičnost izražanja) ali pa zato, da bi dosegli določen komunikacijski učinek (stilni učinek). Poleg tega, da je lahko sistemsko predvidljiv položaj v stavčnem vzorcu nezaseden zahvaljujoč se širšemu kontekstu, je za izpust značilno to, da se z vidika členitve po aktualnosti izpusti temo in ne jedro sporočanega ter da je eliptična zgradba sporočilno

⁶ Žele (2009: 627) pravi tudi, da manjkajoči člen lahko razberemo iz sobesedila (jezikovni kontekst), družbenih okoliščin (situacijski kontekst) ali pa na podlagi leksikalnosemantičnega vedenja (razumevanje izpuščenega elementa neodvisno od konteksta).

enakovredna neeliptični (razlika je lahko le v stilni zaznamovanosti eliptične zgradbe).⁷ (Žele 2010: 117)

Ali so določila lahko opustljiva že na ravni stavka, je odvisno od referenčnega pomena izpuščenega argumenta, ki je ali določni ali nedoločni. Izpust argumenta z nedoločno referenco ni vezan na sobesedilo, medtem ko moramo pri določni referenci izpuščeni argument razbrati iz vsebine iz konteksta. Ali gre za nedoločni ali določni izpust je odvisno od vezljivostne zmožnosti glagola. Glagoli tipa *jesti*, *piti*, *brati*, *peti* imajo zmožnost udeležensko nedoločne in določne elipse. Npr. v stavku *Leon je bral* kot eliptični varianti stavka *Leon je nekaj bral* ima izpuščeno določilo nedoločno referenco in njegovo razumevanje ni odvisno od konteksta, v *Leon si je izposodil Schubertovo pesem. Potem je pel* pa se izpuščeno določilo nanaša na točno določeno pesem, ki jo je Leon pel, in je torej razumevanje odvisno od sobesedila. Glagoli kot so *podariti*, *reagirati*, *odkloniti* imajo zmožnost le udeležensko določne elipse, npr. *Peter je imel dober predlog. Leon je odklonil*.⁸ Elipsa je načeloma pogostejša med dvo- in trovezljivimi glagoli. (Žele 2010: 121)

Dr. Andreja Žele (2010: 123) za ločevanje med določnim in nedoločnim izpustom znotraj osnovne stavčne zgradbe uporablja tudi poimenovanje »brezkontekstni neizraženi udeleženci v okviru stavka«, ki jih označi z (Ø), in »kontekstni neizraženi udeleženci«, označeni z (O). Pomenskoskladenjske razlike med njimi lahko razberemo npr. v *On veliko bere* (Ø), se pravi čtivo nasploh, proti *On zdaj bere* (O), kjer je zgradba smiselna in sprejemljiva le v kontekstu.⁹

Določnost ali nedoločnost izpusta (oz. aktualnost ali neaktualnost izpusta) je vezana še na obveznega ali neobveznega udeleženca. Npr. v zgledu *Ta zavidava vsako stvar* gre za elipso obveznega udeleženca (Uo), po katerem se vprašamo z vprašalnico *komu*, prav tako v *Kar naprej samo išče* (Uo), kjer je izpuščen udeleženec v tožilniku *koga/kaj*. Glagola *iskati* in *zavidati* torej ob sebi vedno zahtevata obveznega udeleženca, zato je izpust le-tega vezan na sobesedilo, gre za določni izpust. V zgledu *Znanstveniki svarijo* pa imamo elipso neobveznega udeleženca (Un) *koga/kaj*, pri čemer izpust ni odvisen od konteksta, saj je

⁷ Elipsa se tako loči od diateze, pri kateri gre za različne ubeseditvene zmožnosti povedja in udeležencev. Oblika neizpuščenih stavčnih členov pri elipsi ostane nespremenjena. (Žele 2010: 118)

⁸ Žele navaja primere iz monografije *Argumentellipse* U. Krevs Birk (2006: 114–117).

⁹ V teh dveh primerih gre tudi za razliko med aktualiziranim in neaktualiziranim pomenom glagola, ki je natančneje obravnavana pod razdelkom Tožilniško določilo na str. 8. Izpust splošnega predmeta je neodvisen od besedila, ko gre za neaktualni pomen, pri aktualnem pomenu pa je udeleženec kontekstno neizražen.

referenca izpuščenega argumenta nedoločna (svarijo ljudi nasploh). (Krajnc Ivič in Žele 2011: 473)

Uršula Krevs Birk (1998: 425–427) pri kontrastivnem raziskovanju vezljivosti slovenskega in nemškega glagola ugotavlja vpliv glagolskega vida na realizacijo desnega sklonskega določila. Ob tem primerja dekontekstualizirane povedi, saj želi ugotoviti obveznost desnega določila brez vpliva sobesedila. Za slovenski nedovršnik *kritizirati* zapiše, da je izpust tožilniškega določila *koga/kaj* možen tako v aktualnem kot neaktualnem pomenu; npr. *Peter kritizira nekoga/nekaj določenega*, proti *Peter rad kritizira nasploh*.

2.7 Korpus Gigafida

Gigafida je orodje za raziskovanje sodobnega slovenskega jezika, saj prinaša podatke o celotni podobi slovenščine. Kot zbirka besedil, ki odsevajo realno ter aktualno stanje jezika, je skoraj edini razmeroma zanesljiv vir za izdelavo sodobnih slovarjev, slovníc in različnih jezikovnih priročnikov. Korpus vsebuje 1,2 milijarde besed, zajetih iz pisnih besedil različnih zvrsti, ki so nastala med leti 1991 in 2011. Vanj je vključen skoraj celotni predhodni referenčni korpus slovenščine, korpus FidaPLUS. Količina gradiva se iz leta v leto dokaj stalno povečuje, največ besed je zajetih iz besedil, ki so nastala med leti 2000 in 2010. Prevladujejo besedila iz časopisov (56%), revij in interneta, medtem ko je leposlovje slabo zastopano (2%).¹⁰ (Slovenščina.eu 2013)

¹⁰ Izбира korpusa Gigafida je načrtna, saj se glagoli s pomensko sestavino 'oddajanja informacije' najpogosteje uporabljajo v publicistiki, ki je v tem korpusu najbolj zastopana.

3 Analizni del

V tem delu diplomske naloge bom poskušala analizirati pojav nedoločnega izpusta tožilniškega določila pri nekaterih glagolih, in sicer s pomočjo korpusa Gigafida, Slovarja slovenskega knjižnega jezika in Vezljivostnega slovarja slovenskih glagolov. Z vidika pomenske ravnine bodo analizirani specializirani glagoli s pomensko sestavino 'oddajanja informacije', ki vpliva na naslovnika. Z vidika skladenjskofunkcijske ravnine so to obvezno dvovezljivi (tudi trovezljivi) glagoli z naslovnikom v tožilniškem predmetu. Ugotavljala bom, kako pogost je pojav elipse pri teh glagolih ter kateri tip elipse (določna, nedoločna) je za njih najbolj značilen. Poskušala bom ugotoviti, kateri dejavniki vplivajo na pojav nedoločne elipse (glagolski vid, ne/aktualnost, udeleženske vloge). Osredotočila se bom na prikaz najbolj tipičnih zgledov z nedoločno elipso tožilniškega določila, ki se pojavljajo v korpusnem gradivu in ki bi jih lahko vključili v nove slovarje.

3.1 Korpusna in slovarska analiza nekaterih glagolov

Za analizo pojava izpusta tožilniškega določila so bili s korpusa Gigafida pridobljeni naključni vzorci s 1000 konkordancami posameznega obravnavanega glagola. S pomočjo tabel v programu Excel se je ugotavljalo število eliptičnih zgledov in njihove značilnosti. Treba je poudariti, da se v vzorcih pojavljajo vsi pomeni in oblike nekega glagola (povratnoosebne, nedoločniške ipd.). K rezultatu eliptičnih zgledov ni šteta določna elipsa tipa *Vas bo pa presenetil. Pravzaprav šokiral*, kjer ima več glagolov skupni predmet, ali pa *Presenetil me je. Ne le presenetil, šokiral*, kjer gre za ponovitev glagola brez ponovitve tožilniškega predmeta. Z vidika slovarske analize je obravnavana uslovarjenost nedoločnega izpusta v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in Vezljivostnem slovarju slovenskih glagolov.

Natančneje je obravnavanih 10 glagolov, pri ostalih pa je komentirana uslovarjenost nedoločne elipse, podprta s kakšnim zgledom s korpusa.

3.1.1 Glagoli z zmožnostjo predvsem nedoločne elipse

Analiza specializiranih glagolov s PS 'oddajanja informacije' je pokazala, da je referenca izpuščenega argumenta pri nekaterih glagolih skoraj vedno nedoločna in je torej izpust neodvisen od konteksta. Vseeno pa je treba upoštevati, da imajo ti glagoli še vedno zmožnost nedoločne in določne elipse.

3.1.1.1 Navdušiti

Glagol *navdušiti* ima dva pomena z dvema različnima vezljivostnima obrazcema. Lahko je dvovezljiv z obrazcem Sam₁ – Glag – Sam₄ in s pomenom 'kdo/kaj čustveno vzbuditi koga/kaj', ali pa trovezljiv z obrazcem Sam₁ – Glag – Sam₄ – pSam₄ in s pomenom 'kdo/kaj povzročiti koga/kaj prizadevn-o/-ega za koga/kaj'. Udeleženska vloga osebkaja je povzročitelj dejanja, nepredložnega tožilniškega predmeta pa prizadeto z dejanjem.

Korpusna analiza je pokazala, da se v vzorcu 1000 naključno izbranih konkordanc **elipsa pojavi v kar 237 zgledih**, torej v skoraj **24 %** deležu. Pri dvovezljivem glagolu se pojavlja obrazec 'kdo/kaj navdušiti (Ø)', npr. *Navdušil je napredek najmlajših, Še najbolj navduši volan*, ki je značilen tudi za naslove besedil, npr. *Plesna delavnica spet navdušila*. Prevladuje obrazec z neobveznim orodniškim predmetom 'kdo/kaj navdušiti (Ø) s čim': *dijaki so z interpretacijo oseb navdušili; Beltinčani so navdušili z borbenostjo*. Zanimiv je pojav prislovnega določila kraja kot nadomestilo tožilniškega predmeta, npr. *Vodovnik navdušil v Ljubljani*, namesto *Ljubljančane*; *vetrovci navdušili še doma*, namesto *domače občinstvo* ipd. Za vse te zglede lahko trdimo, da elipsa ni odvisna od konteksta, saj je referenca predmeta nedoločna in v besedilu ni natančneje pomensko opredeljena. Tožilniško določilo je načeloma izpuščeno, kadar se izraža javno mnenje, torej navdušenje večje skupine ljudi (človeško⁺), kar dokazuje dejstvo, da je kot tožilniško določilo npr. beseda *občinstvo* izražena v zgolj 59 zgledih (6 %), *gledalci* v 26, sledijo *obiskovalci* v devetih, *publika* ter *ljudje* v osmih in *javnost* v borih petih primerih. Določilo je izraženo, ko gre za mnenje določene osebe (*me, ga*) ali skupine ljudi (*kritike, žirijo, Celjane*), ko se poudarja število udeležencev dogodka (*več kot dvajset tisoč obiskovalcev, maloštevilno občinstvo*), stopnjevanje (*tako kritike kot gledalce*) ali lastnost prizadetega predmeta (*mlajše občinstvo*).

Za trovezljiv glagol s predložnim predmetom nedoločni izpust ni značilen. Od 1000 zgledov bomo našli le enega z obrazcem 'kdo/kaj navdušiti (Ø) za koga/kaj', in sicer *Znala je navdušiti za ročna dela*, pri čemer se izpuščeni predmet nanaša na ljudi nasploh in je zato referenca splošna. SSKJ pa v ilustrativnem gradivu kot primer rabe trovezljivega glagola navaja zgled *Učitelj ga je navdušil za matematiko*, ki ne dopušča nedoločne elipse, saj bi bil stavek *Učitelj je navdušil za matematiko* sporočilno nepopoln.

Niti SSKJ niti Vezljivostni slovar v ilustrativnem gradivu ne nudita zgleda z elipso tožilniškega določila za noben pomen glagola *navdušiti*. Pri dvovezljivem glagolu bomo v ilustrativnem gradivu SSKJ-ja poleg tega našli le primere tožilniškega predmeta s pomensko

kategorijo človeškosti (koga), ne pa tudi nečloveškosti (kaj). V vezljivostnem slovarju bomo zglede rabe dvovezljivega glagola našli pod iztočnico *navdušiti*, zglede rabe trovezljivega pa pod iztočnico *navdušiti za*.

3.1.1.1.1 Glagolski vid

Nedoločni izpust ni omejen na glagolski vid. Tako kot pri dovršniku *navdušiti* bomo zato tudi pri nedovršniku *navduševati* v korpusu našli zglede z eliptično zgradbo, čeprav jih v slovarjih ni: *Ta micra namreč ni pravi športnik, ki bi navduševal s skoraj brutalnimi pospeški; Angelique je navduševala v Wimbledonu; Instrument, ki navdušuje.*

3.1.1.2 Šokirati

Glagol *šokirati* je dvovezljiv z vezljivostnim obrazcem Sam₁ – Glag – Sam₄ in s pomenom 'kdo/kaj čustveno negativno vzbuditi koga/kaj'. Udeleženska vloga osebka je povzročitelj dejanja, vloga predmeta pa prizadeto z dejanjem. Glagol je uslovarjen le v SSKJ-ju, vendar med ilustrativnim gradivom zglede elipse ni. A če pogledamo v korpus Gigafida, ima od 1000 naključnih zgledov kar **165 elipso** tožilniškega določila, kar predstavlja 16,5 %. Tudi pri tem glagolu gre v vseh primerih za nedoločno elipso, saj se izpušča nek splošni predmet. Pogost je obrazec 'kdo/kaj šokirati (Ø)', npr. *Alternativa šokira, razgalja in izziva; Borut Pahor je včeraj spet šokiral; rada šokira*, in obrazec z neobveznim orodniškim predmetom 'kdo/kaj šokirati (Ø) s čim', kot npr. v *Dandanes je z goloto vedno težje šokirati*.

3.1.1.3 Očarati

Glagol *očarati* je dvovezljiv z vezljivostnim obrazcem Sam₁ – Glag – Sam₄ in s pomenom 'kdo/kaj intenzivno čustveno vplivati na koga'. Udeleženska vloga osebka je povzročitelj dejanja, vloga predmeta pa prizadeto z dejanjem s pomensko sestavino človeško⁺. Od 1000 naključnih zgledov s korpusa Gigafida jih ima **eliptično zgradbo 122** (12,2 %). V vseh primerih je izpust nedoločni, pogost je obrazec z neobveznim orodniškim določilom: *Sofija ne očara s sivino razpadajočih zgradb; Njegov nežni, sladki pogled včasih prav očara; Na otvoritvi je očarala s svojim nastopom*. Kljub pogostosti pojavitve nedoločne elipse pa le-ta ni uslovarjena v nobenem izmed slovarjev.

3.1.1.4 Privlačiti

Glagol *privlačiti* je dvovezljiv z vezljivostnim obrazcem Sam₁ – Glag – Sam₄ in s pomenom 'kdo/kaj mikati, zanimati koga/kaj'. Udeleženska vloga osebka je povzročitelj procesa, vloga predmeta pa razmerje s procesom. Elipso tožilniškega predmeta bomo našli le v **41**

zgledih (4,1 %), v vseh primerih pa gre za nedoločni izpust, saj se izpušča nek splošni predmet (privlačiti ljudi nasploh): *zakaj prav to, kar je lepo, privlači; privlačijo tudi vzorci in močne barve*. SSKJ in Vezljivostni slovar zopet ne nudita zgleda z nedoločno elipso.

3.1.1.5 Motivirati

Glagol *motivirati* ima več pomenov, s stališča nedoločnega izpusta pa nas zanima pomen 'navdušiti, spodbuditi'. Pri tem je glagol lahko dvovezljiv z vezljivostnim obrazcem Sam₁ – Glag – Sam₄ ali pa trovezljiv z dodanim predložnim predmetom v dajalniku ali tožilniku ('kdo/kaj motivirati koga/kaj h komu/k čemu oz. za koga/kaj'). Udeleženska vloga osebka je povzročitelj dejanja, vloga nepredložnega predmeta pa prizadeto z dejanjem.

Noben izmed slovarjev nima v ilustrativnem gradivu zgleda z elipso tožilnika. **Eliptičnih zgledov** v korpusu je malo, **le 31** od naključnih 1000 konkordanc (3,1 %). Najpogostejši je vzorec 'kdo/kaj motivirati (Ø)', še posebej v zvezi *znati motivirati*. Nedoločno elipso pri dvovezljivem glagolu bomo našli npr. v zgledu *Pifljanje večinoma ne prinaša trajnega in praktičnega znanja, ne sproža ustvarjalnosti, ne motivira*; ali pa *Prijazne besede motivirajo, izboljšujejo družinske odnose in osrečujejo*. S slednjega primera je tudi razvidno, da npr. glagol *izboljševati* ne dopušča nedoločne elipse, medtem ko glagol *motivirati* jo. Elipso najdemo tudi pri vzorcu 'kdo/kaj motivirati (Ø) h komu/k čemu oz. za koga/kaj': *predstaviti teme varne in zdrave prehrane [...] na zanimiv način, ki motivira za nadaljnje delo*. Kljub prevladujoči nedoločni elipsi pa najdemo tudi zgled določne v *Učitelj pogosto motivira (O) le s prigovarjanjem k ponavljanju*, kjer s konteksta znotraj samega stavka razberemo, da se motivira učence. Elipsa je nasplošno značilna le za neaktualni pomen glagola, medtem ko za aktualni pomen ne bomo našli niti določne elipse (*dejstvo, da zdaj zmago nujno potrebujemo, nas je še bolj motiviralo*).

3.1.1.6 Opozoriti

Glagol *opozoriti* je trovezljiv z dvema različnima vezljivostnima obrazcema glede na dva različna pomena. Udeleženska vloga osebka je vršilec dejanja, vloga tožilniškega predmeta pa razmerje z dejanjem s pomensko sestavino človeško⁺. Prvi pomen 'kdo/kaj usmeriti koga na koga/kaj' ima vezljivostni obrazec Sam₁ – Glag – Sam₄ – pSam₄. Za ta obrazec, ki torej zahteva dva samostalnika v tožilniku in je drugi predložni, bomo v SSKJ-ju v terminološkem gnezdu našli dva zgleda z elipso prvega tožilniškega določila. Pod kvalifikatorjem ekspr. je zgled *mladi umetnik je že večkrat opozoril (Ø) nase* s pojasnilom 'vzbuditi pozornost', pod kvalifikatorjem publ. pa *na kongresu so opozorili (Ø) na vrsto problemov* s pojasnilom 'so jih

obravnavali'. Medtem v Vezljivostnem slovarju pod kvalifikatorji znotraj prvega pomena najdemo skoraj enaka zgleda, ki pa nista eliptična (čustv. /neprikrito/ **jih** je že večkrat opozoril nase; publ. **Prisotne** so že večkrat opozorili na vrsto problemov). Drugi pomen 'kdo/kaj opomniti koga (na) kaj' ima vezljivostni obrazec Sam₁ – Glag – Sam₄ – (p)Sam₄. Za obrazec, kjer je tudi drugo tožilniško določilo lahko nepredložno, noben izmed slovarjev ne ponuja zgleda z elipso prvega samostalnika v tožilniku.

Korpusna analiza je pokazala, da je v več kot polovici zgledov, in sicer v 611 od 1000 (več kot **60 %**), ob glagolu *opozoriti* prvo tožilniško določilo izpuščeno. Prevladuje obrazec z nepredložnim drugim tožilniškim določilom 'opomniti (Ø) kaj', npr. *Poslanci so opozorili, da je prizadetim kmetom zdaj nujno čimprej pomagati*. To je zanimivo s stališča, da niti v SSKJ-ju, ki ima zgled elipse pod prvim pomenom glagola, ne bomo našli zgleda elipse tudi pod drugim pomenom, za katerega je najbolj značilna. Poleg tega pa uslovarjenje eliptičnega zgleda pod kvalifikatorjem publicistično znotraj prvega pomena ni najbolj premišljeno, saj SSKJ daje poudarek na preneseni pomen 'obravnavati' (*na kongresu so opozorili na vrsto problemov*), za eliptično zgradbo pa je značilna nespremenjena sporočilnost. Vezljivostni slovar v okviru publicistične rabe ne upošteva elipse, hkrati pa še ponudi zgled, ki s prenesenim pomenom 'obravnavati' nima nobene veze (*Prisotne so opozorili na vrsto problemov*) in se sklada z glavnim pomenom 'usmeriti koga na koga/kaj'. Podobno velja za zgled s korpusa Gigafida, ki dokazuje, da elipsa ne prinaša novega pomenskega odtenka: *Predvsem bi opozorila na področje komunikacije*. Tako noben izmed slovarjev ne izpostavi prave značilnosti rabe tega glagola v publicistiki, in sicer zmožnosti nedoločnega izpusta prvega tožilniškega določila.

Da je eliptična zgradba res značilnost predvsem publicističnih besedil, dokazuje dejstvo, da je v sklopu leposlovja v analiziranem vzorcu najti le en zgled z elipso: »*Tri minute!*« *je opozoril tehnik*.

3.1.2 Glagoli z zmožnostjo določne in nedoločne elipse

Medtem ko pri nekaterih glagolih občutno bolj prevladuje nedoločna elipsa, pa je pri drugih referenca izpuščenega argumenta včasih določna včasih nedoločna, odvisno od aktualnosti oz. neaktualnosti pomena glagola.

3.1.2.1 Po-/kritizirati

Glagol *kritizirati* je dvovezljiv z vezljivostnim obrazcem Sam₁ – Glag – Sam₄ in s pomenom 'kdo/kaj kritično ovrednotiti koga/kaj'. Udeleženska vloga osebk je vršilec dejanja,

predmeta pa vsebina dejanja. V SSKJ-ju pod nedovršnikom *kritizirati* ne bomo našli zgleda z elipso tožilniškega določila, medtem ko pri njegovem dovršnem paru *pokritizirati* tak zgled obstaja (*rad pokritizira*). V Vezljivostnem slovarju ima svojo iztočnico le nedovršnik, ki pa prav tako nima zgleda z eliptično zgradbo. Vendar pa oba glagola, bodisi je trajanje dejanja omejeno ali ne, dopuščata elipso tožilnika, določnost ali nedoločnost elipse pa je odvisna od ne/aktualnega pomena. V korpusu Gigafida bomo našli npr. zgled *Vsi radi pokritiziramo* (Ø), *dostikrat tudi neupravičeno z neaktualnim pomenom dovršnika* (imamo navado pokritizirati), kjer izpust tožilnika ni vezan na sobesedilo in gre torej za nedoločni izpust. Pri aktualnem pomenu pa imamo opravka z določnim izpustom, ki je vezan na sobesedilo: *občutek imam, da bom ob koncu lahko dal dobro oceno vsem. Če pa ne, bom tudi pokritiziral* (O).

Kljub zapostavljenosti nedovršnika v slovarjih je korpusna analiza glagola *kritizirati* pokazala, da še kako dopušča elipso, saj se v vzorcu 1000 naključnih konkordanc **elipsa pojavi v 101 zgledih**, kar predstavlja **10,1 %** delež. Tudi tu bomo našli nedoločno elipso splošnega, pomensko izpraznjenega predmeta znotraj neaktualnega pomena: *Saj ni treba, da le nergamo in kritiziramo* (Ø); *Kdor ima čisto vest, naj se ne boji kritizirati* (Ø). Pogosta je tudi določna elipsa, npr. v naslovih besedil *Varuh človekovih pravic kritizira*, ali pa *Obe rešitvi pa bosta krajane nekaj veljale, saj bo treba nabaviti smetnjake za hiše, trgovine, obrate [...]. Seveda bodo nekateri zaradi plačevanja kritizirali* (O), *a red je potrebno uvesti*. Da je pri aktualnem pomenu tožilnik načeloma izražen, saj je odvisen od konteksta, pri neaktualnem pa izpuščen, lepo ponazori naslednji zgled: *Ko vas otrok sliši, da kritizirate slog oblačenja, pričesko ali življenjski slog drugih, meni, da kritizirajo* (Ø) *tudi vsi drugi ljudje*.

3.1.2.2 Žaliti

Glagol *žaliti* je dvovezljiv z vezljivostnim obrazcem Sam₁ – Glag – Sam₄. Našli ga bomo le v SSKJ-ju, a tam ne bomo izvedeli, da glagol dopušča nedoločno elipso tožilniškega predmeta. V korpusu Gigafida je od 1000 naključnih konkordanc **77 zgledov eliptičnih** (7,7 %). Nedoločno elipso bomo našli npr. v *Še naprej je kričal, grozil in žalil* (Ø); *je tudi politik, ki rad žali* (Ø) *in pri tem ne izbira naslovnikov*. Pogosto se namesto predmeta rabi prislov: *Žalil je vseprek*. Določna elipsa je zopet značilna za naslove besedil, npr. *Novinarka ni žalila*. Določnost reference izpuščenega predmeta je vezana na aktualni pomen: *Dejstvo je, da so, ko so izstopili, pričeli žaliti* (O) *in v skupini krenili proti meni*.

3.1.2.3 Hvaliti

Glagol *hvaliti* je dvovezljiv z vezljivostnim obrazcem Sam₁ – Glag – Sam₄ in s pomenom 'kdo/kaj pozitivno presoja koga/kaj'. Udeleženska vloga osebk je vršilec dejanja, vloga predmeta pa vsebina dejanja. V Vezljivostnem slovarju ni zgleda z elipso tožilnika, SSKJ pa v ilustrativnem gnezdu navaja primer *pretirano, zelo hvaliti*, a zaradi nedoločniške oblike ni jasno, ali gre le za neupoštevanje vprašalnic za vezljivost ali za prikaz elipse.

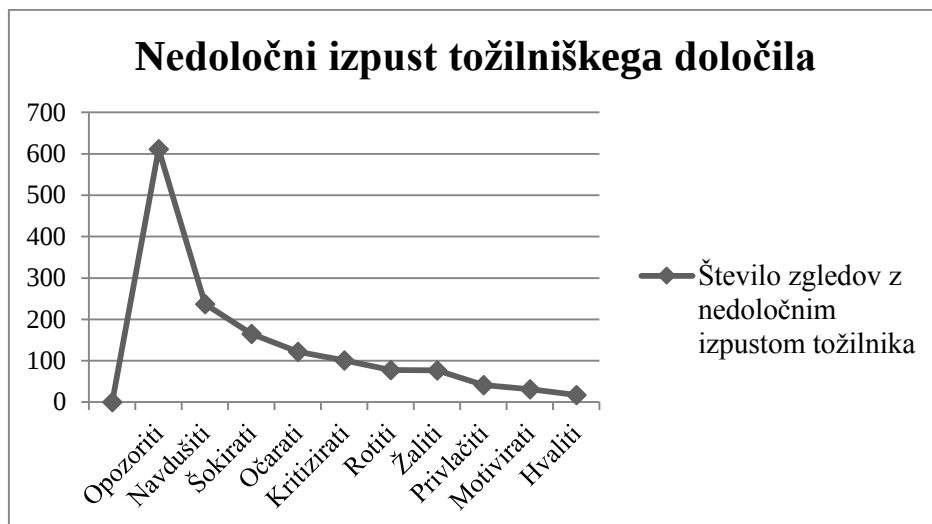
Korpusna analiza je pokazala, da je elipsa tožilnika pri glagolu *hvaliti* izjemno redka, in sicer le v **17 zgledih** od 1000 konkordanc (1,7 %). Pogosto gre za določno elipso: *Za kolo dobim dobrih 40€. Vsi hvalijo* (O), *a ko je treba plačati, jamrajo!* Ali pa: *Vsak drugače moje pesmi sodi; eden hvali* (O) *in spet drugi vpije: »Fej te bodi!«*. Določno elipso najdemo tudi v naslovih: *Japonski kritiki hvalijo*; *Hvalimo* (naslov rubrike, v kateri izvemo, kdo/kaj je predmet hvale). Zgledi nedoločne elipse so spet vezani na neaktualni pomen glagola: *Slovenci ne hvalimo* (Ø) *pogosto; ljudje pa raje kritizirajo* (Ø), *kot hvalijo* (Ø).

3.2 Glagoli z uslovarjenimi zgledi nedoločne elipse

Pri obvezno trovezljivem glagolu **rotiti** bomo v Vezljivostnem slovarju našli kar dva zgleda z elipso prvega tožilnika (prizadeto z dejanjem): */Prizadevno/ roti* (Ø) *za nasvet*, */Zaenkrat še vljudno/ rotijo* (Ø) *za odgovor*. V SSKJ-ju izpusta ni. Vezljivostni slovar nas nagovarja, naj glagol *rotiti* primerjamo še z glagolom **svariti**, ki ga bomo sicer našli le v SSKJ-ju, a bo ta v tem primeru nudil zgled z izpuščenim naslovnikom: *svariti pred nevarnostjo*.¹¹ Glagol *svariti* je tudi edini primer glagola s pomensko sestavino 'oddajanja informacije', ki se pojavi v literaturi o nedoločni elipsi v slovenskem jeziku, in sicer v zgledu *Znanstveniki svarijo*.¹² Nedoslednosti v slovaropisju se pojavijo, ko nas iztožnica *rotiti* napoti tudi h glagolu *opozoriti*, katerega analiza je pokazala, da zgledov elipse nima (pravilno) uslovarjenih, čeprav je elipsa značilna za več kot polovico primerov v vzorcu s 1000 konkordancami. Za primerjavo je bila narejena še korpusna analiza glagola *rotiti*, ki pa ima **le 78 zgledov z elipso** tožilniškega določila (7,8 %), kar je manj od večine drugih obravnavanih glagolov, ki v slovarjih nimajo zabeležene zmožnosti udeležensko nedoločne elipse.

¹¹ Namesto nedoločniške oblike bi bilo bolje uporabiti povedni naklon (*svaril je pred nevarnostjo*), saj pri SSKJ-ju ni vedno jasno, ali gre le za neupoštevanje vprašalnic za vezljivost ali za prikaz elipse.

¹² *Elipsa med glagolsko intenco in besedilno koherenco* (Žele, 2010)

Graf 1: Pogostost nedoločnega izpusta pri obravnavanih glagolih

Glagol **vabiti** ima tako v SSKJ-ju kot v Vezljivostnem slovarju veliko eliptičnih zgledov, in sicer pod prvim pomenom 'kdo/kaj pozivati koga/kaj h komu/k čemu oz. na/v kaj' (*vabiti na predavanje*) in tretjim pomenom 'kdo/kaj spodbujati koga/kaj h komu/k čemu oz. na/v kaj', ki je blizu glagolu *privlačiti* (*pisane stojnice so vabile k ogledu in nakupu*).

Glagoli **groziti**, **zmerjati** in **presenečati** imajo v SSKJ-ju navedene eliptične zglede (*rad grozi, ne naredi pa nič; začel je vpiti in zmerjati; upravičeno preseneča, da pisec tega dejanja ne omenja*), v Vezljivostnem slovarju pa jih ni. Zakaj nedoločna elipsa tožilniškega določila ni uslovarjena tudi pri glagolih, kot sta *žaliti* in *šokirati*, ki sta pomensko blizu omenjenim glagolom, ni jasno.

4 Sklep

V teoretičnem delu diplomske naloge so povzete strokovne razprave o teoriji vezljivosti v slovenskem jeziku in pojavu elipse. Iz njih je razvidno, da o pojavu elipse na ravni stavka ni zapisanega veliko, o njem pa je pisala predvsem Andreja Žele, pa tudi Uršula Krevs Birk in Mira Krajnc Ivič. V priročniku *Vezljivost v slovenskem jeziku* Andreje Žele so udeleženci glagolske vezljivosti lepo ločeni na dopolnila, ki zapolnjujejo prosta skladenjska mesta, in določila, ki zapolnjujejo obvezna skladenjska mesta. Ko pa se v nadaljevanju določila ločijo na obvezna in neobvezna oz. pomensko nenujna, ta razmejitev ni natančneje obrazložena s stališča elipse, da bi s tem bolje osvetlila razliko med dopolnili in neobveznimi določili, pa tudi razliko med določili, ki so vedno neobvezna, in tistimi, ki so lahko obvezna ali

neobvezna. Nekaj malega o neizraženosti določil se nahaja v razdelku o tožilniškem določilu, kjer se omenja t. i. splošni/minimalni predmet, a njegova neizraženost zaradi pomenske izpraznjenosti ni obrazložena z vidika nedoločne, od sobesedila neodvisne elipse. Razvidna je povezava splošnega oz. neobveznega predmeta z neaktualnim pomenom glagola (*Janez rad bere* –) in povezava obveznega predmeta, ki natančneje določa glagolski pomen, z aktualnim pomenom glagola (*Janez ravno bere* –), pri čemer je poudarjeno, da je neizraženost predmeta možna tako v aktualnem kot neaktualnem pomenu (o tem na kratko razpravlja tudi U. Krevs Birk). Da se neizraženost predmeta v okviru ne/aktualnosti navezuje na to, ali je izpust pomensko ne/odvisen od sobesedila, izvemo iz razprave *Elipsa med glagolsko intenco in besedilno koherenco* avtorice Andreje Žele. V zgledu z neaktualnim pomenom glagola *On veliko bere* (Ø) izpuščenemu določilu (Ø) pravi »brezkontekstni neizraženi udeleženec v okviru stavka«, v zgledu z aktualnim pomenom glagola *On zdaj bere* (O) pa neizraženo določilo (O) imenuje »kontekstni neizraženi udeleženec«. Določilo (Ø), ki je opustljivo že na ravni stavka, ima nedoločno referenco, zato ni vezano na sobesedilo, medtem ko moramo izpuščeno določilo (O) zaradi njegove določne reference razbrati iz konteksta. Nekateri glagoli (npr. *jesti, piti, brati, peti*) dopuščajo nedoločno in določno elipso, medtem ko imajo drugi zmožnost le udeležensko določne elipse (npr. *podariti, reagirati, odkloniti*), se pravi bo izpust določila pri njih vedno odvisen od sobesedila. Pri določni elipsi se izpušča obvezni udeleženec, npr. *Kar naprej samo išče* (O – *koga/kaj*), pri nedoločni elipsi pa neobvezni udeleženec, npr. *Znanstveniki svarijo* (Ø – *koga/kaj*). Glagol *svariti* je tudi edini glagol govorenja, razumevanja, mišljenja s pomensko sestavino 'oddajanja informacije', ki je v literaturi naveden kot glagol z zmožnostjo udeležensko nedoločne elipse.

Podrobnejša analiza specializiranih glagolov s PS 'oddajanja informacije' je pokazala, da imajo ti glagoli nasplošno zmožnost sistemske elipse na ravni stavka, ki jo je treba sistemsko tudi uslovariti. S tem bomo takšne glagole jasno ločili od glagolov, ki ne dopuščajo nedoločne elipse, in je izpust možen le v kontekstu (*izboljšati, podariti, odkloniti*). Jasna razmejitev je potrebna tako s stališča domačih, predvsem pa tujih uporabnikov slovarjev, ki se ne morejo zanašati zgolj na občutek. Trenutno stanje v slovarjih ustvarja zmedo, saj imajo nekateri obravnavani glagoli v ilustrativnem gradivu zglede z nedoločno elipso tožilniškega določila (*rotiti, svariti, vabiti, presenečati, groziti, zmerjati*), mnogi drugi pa jih neupravičeno ne zaslužijo. Vezljivostni slovar slovenskih glagolov ima sicer sistematično razdelane vezljivostne obrazce z vsemi možnimi vprašalnicami za udeležence in njihovimi pomenskimi ter slovničnimi kategorijami, a SSKJ ponuja več zgledov in je zato možnost, da bomo našli

kak eliptični zgled, v SSKJ-ju večja. Po drugi strani pa moramo v SSKJ-ju vezljivostne obrazce razbirati iz ilustrativnega gradiva, saj v razlagah pogosto ni vprašalnic za udeležence, ali pa so te celo v sklonu, ki ni značilen za določilo (npr. 'vzbujati *pri kom* zanimanje' za obrazec 'kdo/kaj privlačiti *koga/kaj*'). Zaradi nedoslednega upoštevanja vprašalnic pri nekaterih zgledih z glagolom v nedoločniku ni jasno, ali gre le za neprikaz vprašalnic ali primer neizraženega določila (*svariti pred nevarnostjo*). Z vidika tvorjenja slovnično pravilnih stavčnih vzorcev je zato Vezljivostni slovar uporabnikom bolj prijazen priročnik, manjka mu le jasna razmejitev med obveznimi, ne/obveznimi in neobveznimi določili. Tako bo npr. z vezljivostnega obrazca 'kdo/kaj navdušiti *koga/kaj* (s čim)' mogoče razbrati, da sta samostalnika v imenovalniku in tožilniku obvezni določili, samostalnik v orodniku pa neobvezno določilo, ne bo pa tudi razvidno, da je tožilniški predmet v bistvu lahko obvezen ali neobvezen, odvisno od ne/določnosti njegove reference. Ker je poljubna vsebina določila za nekatere glagole obveznovezavna, za druge pa ne, je potrebna pojasnitev, da je stavčni minimum pri nekaterih glagolih lahko zadoščen že brez tožilniškega določila.

Poleg preverjanja uslovarjenosti nedoločne elipse pri specializiranih glagolih s pomensko sestavino 'oddajanja informacije' so se s pomočjo korpusne analize ugotavljale še značilnosti pojava elipse pri teh glagolih nasploh. Na podlagi vzorcev s 1000 naključnimi konkordancami posameznega glagola je bilo ugotovljeno, da so nekateri glagoli bolj nagnjeni k elipsi tožilniškega določila kot drugi (npr. *opozoriti*, *navdušiti*, *šokirati*, *očarati*, *kritizirati* imajo elipso v več kot 10 % zgledov, *opozoriti* celo v več kot polovici primerov). Za nekatere glagole se je še izkazalo, da so bolj naklonjeni nedoločni elipsi kot določni, saj je referenca izpuščenega določila skoraj vedno nedoločna (*navdušiti*, *šokirati*, *očarati*). To je razvidno že če primerjamo zglede s podobno stavčno zgradbo (*Novinarka ni žalila /O/ : Predstava ni navdušila /Ø/*). Za glagol *motivirati* pa na primer elipsa izven neaktualnega pomena sploh ni tipična, zato je praviloma nedoločna. Ob primerjavi dovršnih in nedovršnih glagolov se je izkazalo, da glagolski vid ne vpliva na pojav nedoločne elipse (*Še najbolj navduši volan : Inštrument, ki navdušuje. Vsi radi pokritiziramo : Saj ni treba, da le nergamo in kritiziramo*). Tudi udeleženske vloge so lahko različne, od vršilca ali povzročitelja dejanja/procesa v osebkku do prizadetega, razmerja ali vsebine v predmetu. Ima pa izpuščeni splošni predmet načeloma pomensko kategorijo človeško⁺ (*kritizirati*, *hvaliti* tudi č^{+/-}). Razen tega je edino merilo torej ne/aktualiziranost glagolskega pomena oz. ne/določnost reference izpuščenega argumenta.

5 Povzetek

V diplomskem delu sem se ukvarjala s pojavom nedoločnega izpusta tožilniškega določila pri specializiranih glagolih s pomensko sestavino 'oddajanja informacije'. V teoretičnem delu sem povzela strokovne razprave o vezljivosti in elipsi ter ugotovila, da v slovenskem jezikoslovju o pojavu elipse na ravni stavka ni zapisanega veliko. Ni natančne razmejitve med določili, ki so vedno neobvezna (pogosto npr. orodniško določilo), in tistimi, ki so lahko obvezna ali neobvezna (npr. tožilniško določilo pri obravnavanih glagolih). T. i. splošni predmet, ki je zaradi pomenske izpraznjenosti neobvezen in lahko ostane neizražen že na ravni stavka, se omenja v povezavi z neaktualnim pomenom glagola (*Janez rad bere* (Ø) – čtivo nasploh, nedoločna referenca izpuščenega predmeta je neodvisna od sobesedila). Medtem je obvezni predmet zaradi določne reference vezan na aktualni pomen glagola, njegov izpust pa je sporočilno odvisen od sobesedila (*Janez ravno bere* (O) – neko določeno čtivo). Nekateri glagoli imajo zmožnost le udeležensko določne elipse (*Peter je imel dober predlog. Leon je odklonil* /O/), od glagolov z zmožnostjo nedoločne in določne elipse pa se omenja glagole tipa *jesti*, *brati*, *peti*, od glagolov s PS 'oddajanja informacije' pa le *svariti*. V analiznem delu je bilo ugotovljeno, da specializirani glagoli s pomensko sestavino 'oddajanja informacije' nasplošno dopuščajo nedoločno elipso tožilniškega določila. Pri glagolih *navdušiti*, *šokirati*, *očarati*, *privlačiti*, *opozoriti* je referenca izpuščenega predmeta skoraj vedno nedoločna (*Plesna predstava spet navdušila* /Ø/), pri glagolih *kritizirati*, *žaliti*, *hvaliti* pa ne/določna glede na ne/aktualni pomen glagola (*Novinarka ni žalila* /O/; *je tudi politik, ki rad žali* /Ø/). Glagolski vid ne vpliva na pojav elipse (*rad po-/kritizira* /Ø/), je pa za izpuščeno določilo načeloma značilna pomenska sestavina človeško⁺. Uslovarjenost nedoločne elipse v SSKJ-ju in Vezljivostnem slovarju slovenskih glagolov ni dosledna. Pri analiziranih glagolih v ilustrativnem gradivu ne bomo našli eliptičnih zgledov, pri glagolih *rotiti*, *svariti*, *presenečati*, *groziti*, *zmerjati* pa v vsaj enem izmed teh dveh slovarjev.

6 Viri in literatura

Andreja Žele: *Elipsa med glagolsko intenco in besedilno koherenco*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2010 (Slavistična revija, 58, št. 1). 117–123.

Andreja Žele: *Kontrastivno o elipsi argumenta*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2009 (Slavistična revija, 57, št. 4). 627.

Andreja Žele: *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008.

Andreja Žele: *Glagolska vezljivost: iz teorije v slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003. 23–35.

Andreja Žele: *Vezljivost v slovenskem jeziku: (s poudarkom na glagolu)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.

Andreja Žele: *O slovarskem prikazu slovenske vezljivosti*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2001a (Jezik in slovstvo, 46, št. 6). 240.

Andreja Žele: *Glagolska vezljivost v Slovarju SKJ*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 1993 (Jezik tako in drugače: zbornik). 387–389.

Drago Unuk: *Izpustnost in elipsa*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2011 (Jezik in slovstvo, 56, št. 5/6).

Mira Krajnc Ivič, Andreja Žele: *Elipsa kot stavčnopovedni in besedilni pojav*. Perm: Permskij gosudarstvennyj Universitet, 2012 (Filološke pripombe, zv. 2). 338–342.

Mira Krajnc Ivič, Andreja Žele: *Elipsa v dvogovornih in enogovornih besedilih*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2011 (Globinska moč besede, ur. Marko Jesenšek). 473.

Mojca Smolej: *Eliptične strukture in njihove metabesedilne vloge*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2007 (Jezik in slovstvo, 52, št. 3/4). 68–77.

Simona Kranjc, Andreja Žele: *Tipologija stavčnih vzorcev v slovenščini*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004. 121–137.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: SAZU in DZS, 1970–91. [računalniški program]

Slovenščina.eu: *Korpusi: Gigafida*. Projekt Sporazumevanje v slovenskem jeziku, 2008–2013. [splet]

Uršula Krevs Birk: *Nekaj izsledkov kontrastivnega raziskovanja vezljivosti slovenskega in nemškega glagola*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije: Inštitut za

narodnostna vprašanja, 1998 (Jezik za danes in jutri: zbornik referatov na II. kongresu). 425–427.

Vladka Tucovič: *Vezljivost v SP 2001*. Ljubljana: Filozofska fakulteta 1987–2002, 2000/1(Slava: debatni list, 14, št. 1/2). 30.

Priloge

- Podatkovni nosilec z Excel tabelami vzorcev s 1000 naključnimi konkordancami glagolov *navdušiti, šokirati, očarati, privlačiti, motivirati, opozoriti, kritizirati, žaliti, hvaliti, rotiti*

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 2. september 2015

Sara Žibrat